

RESCRIPTS IMPERIALE ACORDATE TRACO-ROMANILOR PROVINCIALI

(În legătură cu un studiu recent)

DE

I. I. RUSSU

Obiectivul principal urmărit de cultivatorii tracologiei (constituită ca știință aparte abia în ultimii ani) este punerea în lumină și interpretarea critică a tuturor datelor istorice, arheologice, filologic-lingvistice-onomastice lăsate de marele popor al tracilor din vastul lor spațiu geografic de baștină, cuprins între Marea Egee, Macedonia, nord-vestul Asiei Mici, Pontul Euxin, riul Margus (Morava), bazinul Tisei și stepele Sarmatiei, ca și în teritoriile de răspindire în lumea greco-romană. Studii, note și monografii publicate la noi în țară și în afară au arătat bogăția și valoarea acestor surse documentare, lămurind în bună măsură și aportul tracilor la dezvoltarea societății și culturii antice greco-romane, a vieții economice, a producției de bunuri, a structurilor militare și politice din lumea eolică și mai ales din imperiul roman; aici cu deosebire s-a conturat fenomenul de largă „diasporă” tragică, romanizarea celei mai mari părți a traco-dacilor. Aspectul principal în acest din urmă fenomen este supra-viețuirea, dovedită prin elemente de limbă, în comunitatea populară românofonă din evul mediu și epoca modernă, în teritoriile fostelor provincii romane Dacia, Moesia, parțial Tracia, Macedonia și Dalmatia; factor de importanță esențială în procesul de etnogeneză română. Pentru tenacitatea cu care și-au păstrat traco-geții unele forme ancestrale de cultură, cel mai elocvent material documentar este antroponomia lor, cunoscută cu unele intermitențe și modificări pînă în veacul al VI-lea și chiar al VII-lea, atestată în textele literare, epigrafice și papyrologice greco-romane ale vremii.

Relativ numeroase apar mențiunile despre traci în rescriptele imperiale din veacurile II-III, adunate în „Codex Iustinianus”¹, texte ce constituie majoritatea răspunsuri și rezoluții de natură juridică date de cancelaria imperială la cererile-consultații ale slujbașilor, ca și ale oamenilor particulari, chiar femei și sclavi. „Rescriptele” încep cu numele împăratului (împăraților) la cazul nominativ (ca subiect), urmat de numele reclamantului la dativ, apoi „rezoluția” și concluzia forului politic-juridic suprem al împărăției, eventual o remarcă privind emiterea deciziei, data, locul unde cancelaria imperială a emis răspunsul. Numele trace ale adre-

¹ *Corpus iuris civilis*, vol. II, *Codex Iustinianus* recognovit et retractavit Paulus Krueger. 19. Auflage, 1915, im Nachdruck 1970 (Dublin—Zürich); în 1976, noi am avut la îndemînă numai: *Corpus Iustianus*, rec. Paulus Krueger, Berlin, 1877 (*Corpus Iuris Civilis*, vol. II).

sanților au fost remarcate în chip firesc de cercetătorii tracologi și citate în articole sau repertorii, de ex. W. Tomaschek (1894), G. G. Mateescu (1923, 1926), D. Detschew (1957) etc., ca și în monografia noastră istorică din 1976 : *Elementele traco-getice în Imperiul roman și în Byzantium (veacurile III-VII). Contribuție la istoria și romanizarea tracilor* (București, Edit. Academiei), unde au fost grupate cronologic, cu aproximație, la p. 27, cele din prima jumătate a veacului al III-lea (a. 215, 222 *Auluzanus, Mucatraulus*), p. 34 la mijlocul aceluiași veac, după Maximinus Thrax (*Mucatraulus miles*, a. 239; *Dolens*, a. 241; *Auluzanus*, a. 245); p. 59 cei din vremea lui Diocletianus (mai numeroși : Flavius *Rumitalca, Auluzanus, Diza, Dizo, Doles, Mucatralis, Mucazanus, Vitus, Zinima, Ziparus, Zizo*). Apariția continuă a unor asemenea antroponime trace amestecate cu cele mai numeroase romane, sau mai puține „orientale”, grecești, germanice ș.a. are o deosebită semnificație social-istorică și culturală pentru fenomenul de rezistență și totodată de adaptare la procesul de asimilare și integrare în romanitatea imperiului.

La cercetările și observațiile mai vechi citate aici se adaugă acum un ingenios și valoros studiu monografic de Liselot Huchthausen (Rostock), „*Thrakerreskripte*” *aus dem Codex Iustinianus*², bazat pe o excelentă cunoaștere a dreptului public și privat roman, a bibliografiei juridice generale antice, ca și o bună cunoaștere a onomatologiei antice în ansamblu. Studiul asupra acelor „*Thrakerreskripte*” a fost precedat de studii migăloase tot de L. Huchthausen asupra „rescriptelor” date de împărați pentru ostași (1973), sclavi (1974), femei (1974, 1976), — studii pe care din păcate nu le cunoaștem decât cu numele din citatele date în recentul „*Thrakerreskripte*” ce ne-a fost trimis cu amabilitate la Cluj-Napoca în noiembrie 1979. Acest studiu necesită o scurtă analiză pentru a face unele rectificări de citate și onomatologie tracică, alături de mici adaosuri de nume proprii ori bibliografie.

Valoarea juridică, social-economică și în general istorică a „rescriptelor” imperiale este deosebit de ridicată (relevantă de toți cercetătorii), cu tot caracterul lor lacunar : scurtimea textului administrativ-juridic și a indicațiilor mai circumstanțiale, a stilului lor aproape „telegrafic”, în formulări laconice, lipsa unor amănunte ce ar fi de maximă utilitate pentru știința actuală. Ultima cercetare migăloasă făcută de L. Huchthausen pleacă din constatarea importantă că între numeroasele antroponime de toate obirșiile și grupele existente în Imperiul roman : „barbare” (neromane și negrecești), „orientale” (semite, iraniene etc.), o grupă mai mare și unitară este formată din numele trace („die einzige einheitliche Gruppe bilden jedenfalls die auffälligen thrakischen Namen”, p. 10), pe care le împarte în două categorii : tabela I rescripte ai căror recipienți poartă nume cu siguranță trace ; II nume probabil trace (sau „de obirșie tracică”). Atare „probabilitate” se referă la nume ce pot să fie atit romane, cit și trace în același timp, ca de ex. *Mucianus*, — care însă este de fapt pur și simplu roman, derivat din simplul roman *Mucius* și preluat de

² Publicat în *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Historia XIII — Nauki Humanistyczne-społeczne — Zeszyt 96 — 1979, p. 7—20* (extras ce ne-a trimis L. Huchthausen — Rostock).

traci pentru consonanța lui cu tracele *Mucatralis*, *Mucapor*, *Mucazenus* etc. Cîteva rectificări și adaosuri de natură onomatologică și bibliografică :

Thrakerreskripte, p. 8 la „Skaptoparene” a se vedea observațiile judicioase ale lui G. G. Mateescu, în *Ephemeris Dacoromana*, 1, 1923, p. 130—132 (I Traci nelle epigrafi di Roma); toponimul tracic de lingă Pautalia (turco-bulgarul Küstendil, în Bulgaria de vest) este scris după alți autori (Mommsen etc.) „Skaptoparene”, în realitate însă această formă nu există, nu e reală, căci locuitorii (obștea comunală) se numeau în grecește *Skaptoparenoi*, adică *Scaptopareni*, după satul lor tracic de formă *Scaptopara*, iar „Skaptoparene” este o falsă reconstituire a numelui de sat-tîrg după derivatul-demotikon cu sufix grecesc — $\eta\nu\omicron\varsigma$, plural — $\eta\nu\omicron\iota$;

p. 10 despre *Mucianus* roman care ar fi fost deopotrivă și tracic, v. mai sus; „Mithridates — kleinasiatischer König” era nume iranian;

p. 11 „nume — care pot să fie trace sau latine, după Mihailov: *Mucianus*, *Bassus*, *Germanus*, *Celsus*” (Namen — die thrakisch oder lateinisch sein können, das sind nach Michailov: *Mucianus*, *Bassus*, *Germanus*, *Celsus*) au rezultat din confuziile eminentului epigrafist și elenist bulgar, cam dezorientat în onomatologia traco-romană; *Bassus*, *Germanus*, *Celsus* sînt evident și sigur numai romane, preluate de traco-romani la fel ca de alte popoare ale împărăției; *Celsus* nici nu poate fi traco-dacic (adică comun roman și tracic, înrudit pe cale indo-europeană), căci radicalul-bază *Cel-s-* este dintr-o limbă *centum* cum era latina, în timp ce traca era de tipul *satem* (ar fi de așteptat un tracic nu *Cel-s-*, ci vreun **Sel-s-*);

p. 12 „Maximianus Agopus” trebuie să fi fost Agathopus; „Novisius Gaanus veteranus” este Gaianus; un *Plarianus* este de obîrșie romano-illyră, ca derivat din numele illyro-messapic *Plares*.

La „Tabelle I. Reskripte an Träger thrakischer Namen” (p. 17—18) cu 26 nume, unele corupte în manuscrise (cum s-a arătat în 1976), este de observat: *Dolon* poate fi tracic, dar apare și în mitologia greacă, eventual înrudit cu tracicul *Doles*, *Dules*; forma „Mucatralis” și „Mucatralus” sînt corupte din *Mucatralis* (forma clasică) sau *Mucatralus*; „Anitipatra” este evident Antipatra; de adăugat un personaj omis: *Flavius Rumitalca*, „impp. Diocletianus et Maximianus AA, Flavio Rumitalo”, *Consult. veter. juriscons.* 4, 10, în *Collectio iuris anteiustiniani*, III, ed. P. Krueger, Berlin, 1890, p. 208 (ex corpore Hermogeniani); cognomen evident corupt, emendat de Th. Mommsen în „rhemotalco”, trebuie însă corectat în *RVMITALC(A)E*, ultimul *A* omis de vreun copist, *C* citit ca *O* (cum s-a arătat în 1976, *Elementele traco-getice*, p. 59); la p. 17, nr. 8 numele „Zizo” poate să fie un *Dizo* (corupt în mss., frecvent la traci și în Dacia romană; *Elementele traco-getice*, p. 59).

„Tabelle II. Reskripte an Träger möglicherweise thrakischer Namen” (p. 19—20) conține un serial, cam dezordonat, de nume majoritatea absolută evident curat romane ce nu au vreo șansă de a fi considerate comune ca origine etimologică traco-romane (cum s-a spus anterior); asemenea antroponime (*Bassus*, *Celsus*, *Germanus*, *Mucianus* ș.a.) erau luate, purtate de provincialii traco-romani în cadrul procesului larg și de lungă

durată al romanizării ce se materializa în primul rind prin învățarea și însușirea limbii latine, urmată imediat sau uneori chiar sincronizată cu adoptarea numelor personale romane ca cele de mai sus (fie singure, *Bassus, Celsus, Maximus* etc.; fie în sistemul celor *tria nomina* ale cetățeanului roman: *Marcus Aurelius Bassus, Aelius Mucianus* ș.a.m.d.); personaje ca acestea — dacă erau de obirșie ori se aflau în Tracia, Moesia și Dacia — nu puteau să fie decît traco-romani, adică traco-geți deveniți romani în patria lor de baștină, în alte provincii romane sau la Roma.

Valorosul studiu german despre „*Thrakerreskripte*” are și câteva erori mărunte (majoritatea tipografice, confuzii de litere)³; asemenea greșeli — mai mult de limbă germană, ca atare relativ ușor de rectificat de către majoritatea cititorilor — arată că studiul tipărit în Polonia nu a fost văzut în ultima corectură de L. Huchthausen, care a desfășurat în elaborarea lucrării o muncă admirabilă de natură juridic-romanistică și de onomatologie antică, cu deosebire tracologică, de interes pentru cunoașterea lumii traco-romane oglindită într-o importantă categorie de documente juridic-administrative ale epocii imperiale (secolele II — III), pentru procesul de osmoză și sinteză traco-romană în Tracia și Moesia danubiană. De interes este totodată justa intuiție despre numărul respectabil de traci cu nume indigene și de traco-romani; toți aceștia erau fără îndoială loiali cetățeni sau supuși provinciali ai imperiului — căci altfel ei nu și-ar fi putut permite și nu ar fi reușit să se adreseze cu jalbele și „problemele” personale (familiale, economice etc.) tocmai la suveranul marelui imperiu al Romei, unde să fie luați în seamă și lămurii prin răspunsuri ce constituiau piese de jurisprudență în sistemul dreptului roman. Dar acești „petiționari” cu nume „naționale” (sau unii chiar cu antroponime integral romane⁴) se simțeau încă cu mindrie ca traci⁴, în orice caz nu puteau să fie inconștienți de obirșia lor traco-getică. Indiferent de aceste sentimente postulate ori presupuse pentru provincialii carpatobalcanici și danubieni, un fapt este evident: nu erau simpli „traci”, ci traco-romani care scriau, citeau și vorbeau limba latină, fie în actele ce adresau forurilor politice și juridice, fie în inscripțiile ce puneau pe clădiri, monumente, prinosuri zeităților sau epitafurile familiale, pe vase și cărămizi etc.

Adevărată este, în sfârșit, altă constatare a studiului analizat mai sus, de natură generală, social-politică și etnologică: „tracii opuneau astfel o anumită rezistență, chiar dacă este evident că, spre deosebire de puni, syrieni sau copti (egipteni), limba lor nu a fost scrisă. Ei erau mult

³ *Thrakerreskripte*, p. 7, nota 1 „*voe.*” este *vol(umen)*; p. 9, 11, 13, 15, 17, 19, r. 1 „*Codex Iustinianum*” trebuie corectat în *Codex Iustinianus* cum este în titlul studiului, p. 7; p. 9 „*Verwelce*” este *Verwise*; „*außerden*” este *außerdem*; „*Altertumswissenschaft*” este cu *a*, nu cu *ä*; „*bearbaltet Auflage*” este *bearbeitete Auflage*; p. 10 „*Pergemenerkölngen*”: *Pergamener-*; „*Móczl*” (de trei ori) corect este *Mócsy* (profesor la Pesta); „*Belgehaltung*”: *Belbehaltung*; p. 13 „*hälten*”: *hätten*; p. 16 „*socher*”: *solcher*.

⁴ „*Trotzdem bleibt eine ganz respektable Zahl von Thrakerreskripten, deren Adressaten zwar sicher loyale Bürger waren — sonst hätten sie ihre Probleme kaum dem Kaiser vorgetragen — aber sich doch mit einem gewissen Stolz als Thraker fühlten . . .*” (*Thrakerreskripte*, p. 13).

angajați în procesul de etatizare romană ...”⁵. Sînt juste asemenea idei și viziunea concretă asupra lumii trace și traco-romane a veacurilor II-III/IV, a procesului de romanizare a traco-dacilor (ca și a illyrilor) în ansamblu, problemă ce formează una din preocupările principale în cercetarea istoriografică și tracologică românească (în acest sens, cf. monografia citată mai sus : *Elementele traco-getice în Imperiul roman și în Byzantium*, București, 1976). De aceea, aportul ingeniosului studiu „Thrakerreskripte” se impune ca o valoroasă contribuție la progresul tracologiei și romanisticii din sud-estul european, adică din vasta zonă de romanizare a provinciilor carpato-balcanice și danubiene, Tracia, Dalmatia, Moesia și Dacia.

RESCRIPTS IMPÉRIAUX ACCORDÉS AUX PROVINCIAUX THRACO-ROMAINS

RÉSUMÉ

En relevant tout d'abord l'importance particulière des recherches concernant les Thraces, leur histoire et leur culture, de même que leur rôle dans le monde grec et romain, et particulièrement dans l'Empire et à Byzance (du IIe au VIIe siècles), on examine à nouveau les noms propres thraces portés par les provinciaux des zones danubiennes et balkaniques contenus dans les rescrits impériaux des IIe – IIIe siècles (cf. note 1). Ces documents de caractère juridique et administratif, contenant des réponses avec des solutions pratiques pour les pétitionnaires privés thraco-romains, ont fait l'objet d'une méritoire étude de Liselot Huchthausen (« Thrakerreskripte » aus dem Codex Iustinianus, 1979 ; cf. note 2), à laquelle on apporte de menues corrections et additions ; on relève aussi les vues justes de L.H. au sujet de la romanisation des Thraces qui se reflète surtout dans l'anthroponymie romaine qu'ils ont adoptée en la superposant à leurs noms indigènes thraco-gétiques ; ces derniers ont été maintenus quant même avec ténacité dans maintes zones jusqu'à la fin du VIe siècle ; ils constituent aussi des indices très précis de continuité et de stabilité de la population thraco-romaine dans les provinces danubiennes et « balkaniques », de même que dans d'autres provinces de l'Empire Romain et à Byzance.

⁵ „Die Thraker leisteten also der völligen Romanisierung einen gewissen Widerstand, wenn sie offenbar auch im Unterschied zu Puniern, Syrern und Kopten ihre Sprache nicht geschrieben haben. Sie waren im Prozeß der Staatsentstehung schon ziemlich weit vorgeschritten, als sie — als letzte — unter Trajan zum römischen Reich kamen ...” (*Thrakerreskripte*, p. 14).

